

Årsrapport 2024 - SANKS

nasjonalkompetansesenter

1. Oppgaver og resultater

Samisk nasjonal kompetansetjeneste - psykisk helsevern og rus (SANKS) skiller seg fra de tradisjonelle klinikker. Som en nasjonal kompetansetjeneste med ansvar for den samiske befolkning, tar SANKS imot samiske pasienter fra hele landet. I tillegg til sitt nasjonale ansvar har SANKS også samarbeidsavtaler med ulike regioner i Sverige og Finland, noe som ytterligere utvider tjenestens ansvarsområde og kompleksitet. SANKS ble godkjent som kompetansetjeneste i 2014 med godkjennelse for 10 år av gangen. Kompetansetjenestefunksjonene er under omstilling, men SANKS har vært utenfor denne omstilling inntil utredning fra Helse- og omsorgsdepartementet foreligger, der regjeringen skal ta stilling til mandatet til SANKS, Sámi Klinihkka (Helse -og omsorgsdepartementet, 2024).

Regjeringen har gjennom ulike dokumenter påpekt at de skal gjennomføre en utredning for å ta stilling til om dagens organisering av Sámi Klinihkka er hensiktsmessig og hvordan SANKS kan videreutvikles (Meld.St.12. (2023-2024), s. 10). Faglig referansegruppe anså behovet å sende en felles uttalelse til relevante aktører for å belyse viktigheten at samisk helsetjenester må prioriteres og synliggjøres. Uttalelsen ble sendt til Helse- og omsorgsdepartement, Helsedirektoratet, styret til Helse Nord og Finnmarkssykehuset, samt Sametinget ved sametingsrådet. Faglig referansegruppen etterlyser handling fra Helse- og omsorgsdepartementet i forhold til utvikling av SANKS, Sámi klinihkka. I uttalelsen støtter faglig referansegruppe at SANKS, Sámi Klinihkka utvikles til et urfolkssenter der innholdet i virksomheten skal være en hybridmodell med kliniske- og kompetansetjenester innenfor somatisk, psykisk helse, rus og avhengighet, samt folkehelse og rehabilitering.

SANKS FoU har utarbeidet strategidokument for 2025-2035 med målsetning om å utvikle SANKS, Sámi klinihkka om til et urfolkssenter- og kompetansesenter der hybridløsning vil fortsatt vil være vår institusjonsmodell. Strategiplanen er forankret i flere arenaer, deriblant SANKS FoU styret, SANKS brukerråd, SANKS faglig referansegruppe samt vært på høring i hele klinikken for innspill. Strategiplanen er vedtatt i ledergruppen i Sámi Klinihkka desember 2024.

Kompetansetjeneste og økt behov for ressurser

Majoriteten av henvendelsene omhandler forespørsel om foredrag, etterfulgt samarbeid. SANKS FoU har også utviklet nye rutiner for håndtering av innkomne henvendelser, som blir kontinuerlig evaluert innad i avdeling, men også på ledermøtene. Tilbakemeldingene fra enhetsledere er at det er mer oversiktlig over innkomne henvendelser. SANKS opplever betydelig økning i etterspørsel av vår kompetanse. Men det oppleves fortsatt en utfordringer når det gjelder tildeling av henvendelsene, særlig når det gjelder å få personer som kan påta seg kompetansetjenesteoppdragene.

Mange av henvendelsene som mottas, gjelder ofte omfattende prosjekter med lang varighet, som krever betydelig ressurser. På grunn av begrenset ressurser har SANKS vært nødt til å avslå flere forespørsler, noe som også er påpekt i tidligere årsrapporter. Dette understøtter behovet for strategiske tiltak og økte ressurser for å opprettholde og videreutvikle SANKS, Sámi klinihkka sine tjenester, slik at organisasjonen kan imøtekomme samfunnets krav og forventninger, og noe som er i tråd med FoU strategidokument for 2025-2035. Reisetid er en annen utfordring, da den ikke registreres som en del av kompetansetjenesteoppdragene. Dette fører til skjevheter i statistikk og påvirker ressursutnyttelsen. For å møte dette har SANKS FoU besluttet at reisetid skal inkluderes i registreringen fra 2025.

Enkelte områder av kompetansetjeneste viser nedgang sammenlignet med 2023. Det kan tilskrives en rekke faktorer som kan ha påvirket nedgangen. En viktig årsak er økte krav til plantall og tiltak, samt reisestopp. Samtidig opplever enhetene ved SANKS en betydelig økning i antall henvisning og høyere pågang. I tillegg rapporteres det at er strenge krav om ingen fristbrudd med manglende ressurser og samtidig som innleie av personell ikke er tillatt. Dette kan være medvirkende årsak at enhetene prioritere klinisk virksomhet, framfor kompetansetjeneste oppdrag. Økt arbeidsbelastning per behandler gjør det krevende å bidra til kompetansetjenesteoppdrag, til tross for enhetens ønske om å delta. Opplæring av nye ansatte ved FoU avdeling i 2024 har også krevd tid og ressurser, noe som kan ha påvirket avdelingens evne til å levere kompetansetjenesteoppdrag. I tillegg har SANKS FoU hatt et forprosjekt, *Følgearbeid Sannhet- og forsoning*. I forbindelse med dette prosjektet, ble det arrangert helsekonferanse 4-5 juni i Tromsø. Det førte til at flere medarbeidere i FoU har brukt mye av kapasitet og tid til planlegging og gjennomføring av konferansen våren 2024. Høsten 2024 gjennomførte prosjektgruppen behovskartlegging i Sápmi og reiste i hele Sápmi fra sør til nord for å møte ulike aktører.

ESANKS

E-SANKS har ikke blitt videreutviklet siden den ble opprettet. Det er nå etablert en “e-SANKS team” som skal jobbe med å videreutvikle læringsportalen. Det er blant annet planlagt å digitalisere SANKS, Sámi Klinihkka informasjons brosyrene, samt korte videosnutter som viser frem avdelingene. Det foreligger også et ønske om å utvikle større prosjekter med mål om å skape og videreutvikle nye e-læringsressurser, eksempelvis innen temaer som reindrift, forforskning og den samiske pasienten. Slike prosjekter forutsetter både tilgjengelig ressurser og økonomiske midler. E-SANKS gir et kort innblikk i samisk historie, kultur og den samisk pasient, noe som kan være et bidrag til alle helseforetak for å øke deres kunnskapsnivå om samisk kultur. E-SANKS er åpent for allment, og alle helseforetakene og andre kan implementere E-SANKS inn i deres kompetanseportal for å sikre økt kunnskap innad i organisasjon om samisk kulturforståelse.

Dialogmøte

Under årets dialogmøte ble flere utfordringer knyttet til SANKS' kompetansetjeneste belyst. En av de største utfordringene er den ubesatte stillingen som leder for SANKS. Tidligere leder hadde et bredt ansvarsområde, inkludert koordinering av kompetansetjenesteoppdragene, og fraværet av denne rollen medfører manglende helhetlig tilnærming i arbeidet. Økonomiske innstramminger har ført til reisestopp og redusert deltakelse på kurs og konferanser. Blant annet ble SANKS' fravær på Samisk helsekonferanse påpekt og savnet av deltakerne. Det er begrenset med fagperson med trippelkompetanse (fag, - samisk språk og kulturkompetanse) i samfunnet. Rekruttering og stabilisering av fagfolk utgjør også en vedvarende utfordring.

Videre er behandling av pasienter fra svensk og finsk side komplisert av tekniske og juridiske begrensninger. Checware-systemet kan ikke benyttes for pasienter uten norsk personnummer, noe som fører til manuell håndtering og ekstra belastende for behandler. I tillegg begrenser lowverket SANKS' mulighet til å tilby behandling i Sverige, noe som skaper ulikhet i tjenestetilbudet for samiske pasienter. Det er derfor et stort behov for å utvikle bedre samarbeidsavtaler med Sverige og Finland, som også er i tråd med Sannhets- og forsoningskommisjonens anbefaling om styrket grensesamarbeid.

Et ønske om å bruke sosiale medier som TikTok og Instagram for å nå ut til ungdom har blitt løftet frem, men Finnmarkssykehusets reguleringer hindrer dette. Dette hindrer å gjøre informasjon om SANKS tilgjengelig og relevant for yngre generasjoner, dette er også noe som er blitt påpekt i årsrapporten for 2023.

2. Kvalitet på behandlingsresultatene - overvåkning og formidling

I 2024 har SANKS brukerråd avholdt fire møter. Det nåværende brukerrådet ble etablert i 2023 og består av medlemmer fra ulike samiske områder. SANKS brukerrådet er blitt utvidet med et nytt, ungt medlem med lulesamisk bakgrunn, som også har erfaring fra brukerutvalg i et av helseforetakene.

Brukerfornøydundersøkelsen som ble evaluert i 2022, skulle etter planen lanseres i revidert versjon i 2023. Dette ble forsinket grunnet sykdom og turnover i avdelingen. Den nye erfaringskonsulent som var på plass i mars 2024, har jobbet aktivt med undersøkelsen, i samarbeid med brukerrådet og enhetene ved SANKS, Sámi klinihkka. Utfordring knyttet til distribusjon av undersøkelsen til pasientene er under arbeid. Den reviderte brukerfornøydundersøkelsen forventes å lanseres i løpet av første kvartal 2025.

3. Klinisk aktivitet – behandling

Bruken av digitale konsultasjoner har økt sammenlignet med 2023. For SANKS PHV/TSB utgjorde digitale konsultasjoner 43,3 % i 2023, mens andelen har økt til 51,6 % i 2024. Fysisk oppmøte utgjorde 48,2 %. Dette inkluderer polikliniske tjenester for barn og unge, samt voksne. Videokonsultasjoner ligger på 12.695 timer og telefonsamtaler ligger på 2.828 timer.

I 2020 ble det etablert et midlertidig lavterskeltilbud for barn og unge, som nå er blitt permanent og utvidet til også å gjelde voksne. Helse Nord tildelte i 2024 midler til to nye stillinger. Disse to stillingene er dedikert til arbeid med lavterskel, krise- og akutt og kompetanseheving rettet mot kommunalt – og spesialisthelsetjeneste nivå. Nasjonalt team ved SANKS, har ansvaret for driften av lavterskeltilbud, som særlig benyttes i krisesituasjoner i reindrift, men også andre type kriser i samfunnet.

4. Aktivitet og formidling

Undervisning

I 2024 er det registrert totalt 62 undervisningstimer. Timene fordeler seg som følger:

Helse nord: 42,5 timer, *Flere regioner*: 16 timer og *internasjonalt*: 3,5 timer.

Undervisning har blitt gjennomført i disse institusjoner: Arktisk universitet i Tromsø,

NTNU, universitet i Oslo og legeförening. Til sammenligning fra fjorårets tall, ble det gitt totalt 76 undervisningstimer, fordelt slik: Helse Nord 67,6 %, Flere regioner 24,3 % og alle regioner på 8,1%.

Dette utgjør en nedgang på 17,8 % fra fjoråret. En viktig forklaring på reduksjon er at flere forespørslar om undervisning nå henvises til e-læringsportalen e-sanks. Flere av forespørslene dekkes av det digitale læringsmaterialet som allerede er utviklet på plattformen. Det er verdt å merke seg at SANKS har mottatt tilbakemelding fra ulike universiteter om at enkelte studier har nå innført e-sanks som en del av pensum for studentene etter at RETHOS forskrift kom.

Formidling og informasjon om SANKS

I 2023 var det 151 oppdrag på formidling. Antall oppdrag på formidling i 2024 ligger på 106. Oppdragene fordeler som slik: Besøk: 22,8 %. Medieoppslag: 11,8%. Konferanse: 12.7%. Kurs/seminar: 43 % og veiledning: 9,6%.

Informasjon om SANKS er det gitt 47 timer. Det er en nedgang med 28,8 %, i 2023 ble det gitt 66 timer. Årsak til nedgang kan være at SANKS er blitt mer kjent i samfunnet.

Aktivitetsoppdrag

I 2024 er det blitt registrert 368 oppdrag. Det er registrert ulike oppdrag, slik som møter i fagnettverk, samarbeidsmøte, prosjektmøter, høringsinnspill og workshop for å nevne noen.

Aktivitetsoppdrag fordelt etter region:

Alle regioner: 213. Egen region: 110. Internasjonalt: 43. Sverige: 2

Det er viktig å presisere at Formidling, Samarbeid og informasjon om SANKS henger sammen, og kan ikke ses utelukkende hver for seg. Det kan være at man registrert kun

samarbeidsoppdrag, selv om vedkommende også har gitt informasjon om SANKS eller formidlet noe.

Høringsinnspill

I 2023 leverte SANKS 10 høringsinnspill. Det som er registrert av høringsinnspill i 2024 er 4 høringsinnspill, en drastisk nedgang. Det kan være at alle høringsinnspillene ikke er registrert som kompetansetjenesteoppdrag, og det er mulig at SANKS har levert flere enn det som er registrert.

LMS

Første halvdel av året ble det arrangert 5 LMS kurs, to ADHD-kurs for foreldre, et revma kurs, et hjertekurs. I tillegg deltok LMS koordinator på en helsepedagogikk kurs. LMS koordinator sluttet i juli 2024. Ny LMS koordinator var på plass 01.november.2024, som har utarbeidet års hjul for LMS. I tillegg er det blitt opprettet LMS team, der hver enhet i SANKS, Sámi Klinihkka har en representant.

Tolketjeneste

Tidligere samisk tolketjenesteleder fikk ny stilling som prosjektleder i september 2024. Et prosjekt har som mål å utrede muligheten for å etablere samisk tolketjeneste som en nasjonal tjeneste, samt å utvide tolketilbudet til å omfatte de øvrige samiske språkene. Per i dag tilbyr tolketjenesten kun tolking på nordsamisk innenfor Helse Nords område. Ny tolketjenesteleder var på plass i midten av oktober. Hun har jobbet som fjern tolk de siste fem årene og kjenner til systemet og mandatet. Antall tolkeoppdrag i 2023 var på 156, mens for 2024 ligger antall oppdrag på 182, en økning med 26 oppdrag. I tolketjenesten er det 3 hel tids ansatte, der to av dem er tolk som er fysisk lokalisert ved UNN og Hammerfest sykehus. I tillegg er det 6 fjerntolkstillinger.

Sosiale medier

Antall klikk på våre hjemmesider viser en liten økning på 1,9 % med total 9127 sidevisninger.

På SANKS Facebook-side har nå 2639 følgere, og antall profilbesøk har økt med 42,6 % sammenlignet med 2023. Blant innleggene som har fått størst oppmerksomhet er innlegget om informasjon om siste frist for påmelding til samisk helsekonferanse som SANKS i samarbeid med samiskelegeforening og UiT arrangerte i Tromsø. Innlegg som har fått flest visning og liker klikk er artikkel der en av våre forskere er blitt intervjuet om selvmordsforebygging.

På Instagram har SANKS 1498 følgere, der majoritet er kvinner. De fleste følgere er fra Norge med 63,2 %, 24,2 % av følgere er fra Sverige og 4,5 % er fra Finland. Sammenlignet med 2023 har det vært en nedgang på 24,6 % i antall profilbesøk. Instagram innlegget som har fått flest visning og liker klikk er innlegget om lavterskeltilbud som SANKS tilbyr.

5. Forskning

I 2024 er det blitt publisert 6 artikler, der tre av artiklene er vitenskapelig artikkel, to kronikk/leserinnelegg og en populær vitenskapelig artikkel.

- Anne Lene Turi Dimpas: Hvordan snakke med barn om samehets ressurs side om samehets (samehets.no)
- Anne Lene Turi Dimpas (oversatt og tilpasset av Kila Anti): Når barnet opplever samehets, <https://samehets.no/ressurs/nar-barnopplever-samehets/>
- Anne Cath Silviken: Ingen manns land - Vi må endre vår oppfatning av menn og selvmord (Nettavisen og Finnmarkssykehuset hjemmeside)
- Shiho Hansen: The trends in perceived health, well-being, and risk behaviours among high school students in Finnmark, Norway, compared to the national average
- Shiho Hansen: A Structural Equation Modeling Analysis of Attitudes and Behaviors on Early Fertility Among Young Women in Selected Regions in Nicaragua

- Anne Cecilie Javo m/fl: Perceived clinical challenges when treating patients from different cultures

Det er 17 forskningsprosjekter som SANKS ansatte deltar på ulike måter. Enkelte prosjekter er SANKS prosjektleder, prosjektmedarbeider eller biveileder. Her er oversikt over forskningsprosjekter der SANKS er prosjektleder:

- Forprosjekt av "Social Norms on Risk-Taking Behaviors and Ethnic Identity among Adolescents within Multiethnic and Sociocultural Contexts in Finnmark County" - Shiho Hansen
- Sami men ´ s stories of suicidality and the roads to recovery – Anne Cath Silviken
- Forprosjekt: Social Norms on Risk-Taking behavior and Ethnic Identity- Shiho Hansen
- Etnisk identitetsutvikling blant lulesamisk ungdom i spennet mellom stolthet og stigma – Anne Cath Silviken
- Vold og overgrep i samiske samfunn – Anne Cath Silviken
- Sannhet og forsoningsarbeid - Hvordan hele sorg og tap som følge av forsonings/forsvingspolitikk og urett i samisk befolkning?- Anne Cath Silvilken
- Social Norms and Ethnic Identity and their Influence in Risk-Taking Behaviours Among Adolescents in Finnmark County- Shiho Hansen
- Adolescents’ social norms to risky health behaviors in Arctic sociocultural context in Norway: Associations between family, peer, and school norms among indigenous Sámi and Non-Sámi high school students in Finnmark – Shiho Hansen

Her deltar SANKS som prosjektmedarbeider eller som biveileder:

- Sørsamers helseopplevelse
- Unge samers beskrivelse av det gode liv, psykisk helse
- Mental health in cardiovascular diseases and diabetes among the Sami population: Role of ethnic discrimination and sociodemographic factors—The SAMINOR Study –

- SUScreen - Alcohol and drug use in hospitalized patients in Norway and Greenland
- Samiske barn og ungdoms psykiske helse og oppvekstvilkår i Finnmark
- Betydninga av reindrift, natur og storsamfunnets press for sørsamiske reindriftsutøveres opplevelse av helse og fremtidstro
- Vold i nære relasjoner i reindriftssamsisk miljø (VEAHKA)
- Perceived clinical challenges when treating patients from different culture
- Cultural competence among doctors in a culturally diverse region - better care for minority patients

Utfyllende informasjon:

I 2024 er det 17 forskningsprosjekt, mens i 2023 deltok SANKS på 7 forskningsprosjekter. Antall fag- og tjenesteutviklingsprosjekter for 2024 ligger på 8 prosjekter, sammenligner vi med 2023, er det en nedgang med 4 prosjekter.

Under årets dialogmøte ble det påpekt at kravene for tildeling av midler fra SANKS FoU-fondet kan virke ekskluderende, særlig for nye forskere uten etablert nettverk. Et av kriteriene for tildeling av midler gjennom SANKS FoU-fond er at SANKS deltar som en aktør i prosjektet, enten som prosjektmedarbeider, medlem av en referansegruppe eller på annen relevant måte. Gitt begrensede ressurser, medfører dette at flere potensielle søkere ikke får tilgang til midler på grunn av kapasitetsutfordringer ved SANKS. For å sikre bredere tilgang og økt nytteverdi av fondet, er det avgjørende at SANKS FoU-fond ikke eksklusivt forbeholdes ansatte ved SANKS, men også åpner for deltakelse fra andre aktører. Det etterspørres løsninger som sikrer at fondet kan støtte et bredere spekter av prosjekter, samtidig som det opprettholder sitt formål.